

Izsó Miklós Csokonai szobra: a népszerű, nemzeti költő ábrázolása

Csokonai egyes költeményei és legendásított alakja hallatlanul népszerűek voltak Debrecenben és a Református Kollégium szellemi hatókörében. A városban „ő volt a kéziratot versgyűjtemények leggyakrabban másolt szerzője, és a szabadságharc leverése után is főként az ő emlékéhez fordult a város értelmisége. A civisek még a 19. század végén is inkább énekelték Csokonai dalait, mint népdalokat.”¹ Népszerűsége fokát mutatja, hogy művei sokkal tovább maradtak fenn a kéziratot hagyományban, mint kortársaié. A költő kultuszának fenntartásában különösen nagy szerepet játszottak a kollégiumi diákok. Számos verse, a költőről szóló igaz vagy legendásított történetek fontos eleme volt a diákság világának, életének emlékezte pedig erősítette a diáköntudatot.

Nemcsak a közönség körében lehetett tapasztalni a költő egyre növekvő népszerűségét és kultikus alakká formálódását, hanem biztos helyet kapott a magyar irodalom kánonjában is. Csokonai kanonizációja mindenekelőtt Toldy Ferenc nagy hatású életrajzának köszönhető, amelynek megírására a körülötte zajló korábbi viták is lehetőséget adtak, mert kiemelték Csokonait a kortársak közül. A kánonba való beemeléshöz Toldynak kultikus befogadói magatartásra kellett előkészítenie az olvasókat, és saját kora közönsége számára kellett Csokonaiból hőst faragnia: nemzeti költőként bemutatni és fölmagasztalni. Toldy nemzeti költője mellett egy másik, népszerűbb Csokonai-kép is élt a köztudatban. Bizonyára a legáció diákok kezdték el terjeszteni Csokonairól, hogy szerette a bort, a mulatást és a szép lányokat. Valószínű, hogy Petőfi is tőlük ismerte meg a hajdúböszörményi történetet, amely alapján a *Csokonai* című versét írta.

A költő népies és nemzeti felfogása az 1850-es évekre fonódott össze elválaszthatatlanul. Debrecenben pedig ekkor vált egyre erőteljesebbé a követel-

1 Gáborjáni Szabó Botond: „Egy rejtélyes Csokonai-szöveg intertextualitása és a költő „kicsapatásának” háttéré”. *Alföld*, 2005/12. 58.; Csörsz Rumen István: Csokonai kézben, avagy a költő kéziratot toplistája. In: Hermann Zoltán szerk.: „s végre mivé leszél?” *Tanulmányok Csokonai Vitéz Mihály halálának bicentenáriuma alkalmából*. Bp., 2007. 278–279.

mény, hogy a városban végre felállítsák köztéri szobrát. Csak lassan gyökeresedtek meg azonban azok a társadalmi eszmék, amelyek egy ilyen szoborra való adakozásra ösztönözték volna a helyi polgárokat, és egyre inkább csökkent a város gazdasági potenciálja is, amely lehetővé tette volna e terv megvalósítását. Debrecen a 19. század folyamán egyre inkább elveszítette gazdasági és kulturális jelentőségét, sőt, az 1840-es évek után nemcsak az ifjú és pezsgő életet élő Pesttel szemben volt a város kulturális és szellemi élete szegényes, hanem a vidékiek között is az egyik legbezárkózóbb volt.² E változás vesztese az a cívis réteg volt, amely évszázadokon keresztül fenntartotta a város kulturális és egyházi intézményeit. A cívis polgárság vesztésként élte meg a modernizáció folyamatát, s egyre inkább saját kis világába zárkózott be.³ Mindez a város gazdasági-kulturális életében azért okozott különösen nagy gondot, mert folyamatos erodálódásuk ellenére is megmaradt társadalmi tekintélyük, és megőrizték szerepüket a várospolitikai irányításában. A szellemi élet határai jobbára a város földrajzi határaival estek egybe. Mit sem változtatott ezen, hogy megjelentek a modern társadalmi és kulturális élet intézményei: a kaszinó, az állandó színház és a világban való tájékozottságot segítő sajtó. Mindezek után érthető, hogy a Csokonai-szobor felállítása is mindvégig legfeljebb egy tucat ember ügye maradt. Lassan és nehezen ment a pénz gyűjtése, s kezdetben szinte teljes érdektelenség vette körül Izsó Miklóst és szobortervét is. Amikor 1866-ban a kaszinóban kiállították a szobor kismintáját, a helyi lapok alig foglalkoztak vele, ami a szélesebb érdeklődés hiányáról (is) tanúskodik.

Voltak azért, ha kevesen is, akik megpróbálták modernizációs pályára állítani a várost. Egyik céljuk Debrecen városi jellegének a kialakítása volt. 1861-ben megalakult az Emlékkert Társulat, amely a Nagytemplom és a Református Kollégium közti dísztelen és riasztó területet széppé és közösségi térére szerezte volna alakítani. A bűzös és kietlen teret díszfákkal ültették be, hogy a debreceni polgároknak legyen hol sétálniuk, találkozniuk és társalogniuk. S olyan *szimbolikus térére* szerették volna formálni, amely mind a helyi lakosok, mind az idegenek számára hirdette volna a város kulturális és történelmi szerepét, és átélhetővé tette volna a kollektív identitást. Az Emlékkert Társulat tervei szerint a nemzet jeles alakjainak szobraival bővítették volna a kertet. „Amikor a Csokonai szobor eszméje megpendített, felvillant azon eszme, hogy a főiskolai tér olyan helyiséggé változtassék át, hol a haza és tudományok közül magoknak, különösen a

-
- 2 Vö. Balogh István: *A cívisek társadalma* (Debrecen, 1946) és *Debreceniség. Egy irodalmi fogalom története és társadalmi háttere*. In: *Studia Litteraria* (Debrecen, 1969) valamint Irinyi Károly: *A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867–1918* (Debrecen, 2002) c. munkáival.
 - 3 Matkó László: Cívis élettér és a társadalmi hierarchia. *Alföld*, 1987/4. 67–73.

városunkban nagy érdemeket szerzett emberek emlékszobrai álljanak”.⁴ Az elgondolás különösen figyelemre méltónak tekinthető, hiszen 1863-ban, amikor a Széchenyi Istvánnak állítandó szobor terve fölmerült, Pest-Budán is még csak egyetlen – a szó szoros értelmében vett – emlékmű állt: az 1849-ben Pestet lövető és életét vesztő Hentzi tábornoké.⁵ A Társulat elképzelése arra enged következtetni, hogy tagjai felismerték, hogy a városiasodás és a modernizálódás érdekében szükség van olyan szimbolikus térre, ahol a város polgárai öntudata megerősödik, szívüket a büszkeség érzete tölti el és buzgalmat éreznek a közösségért való cselekvésre.

A nyilvános terek kitüntetett szerepének a felismeréséről tanúskodik, hogy 1860-ban emléktáblával jelölték meg Csokonai lak- és halálozási helyét. Az emléktábla közösségi kegyeleti helyé tette az egyébként magántulajdonban lévő, rossz állapotú házat. Az emléktábla elhelyezői úgy látták, hogy a ház egyszerre rendelkezik történeti és *ereklye-értékkel*, noha az utóbbit sokkal fontosabbnak tartották, amit az is mutat, hogy „a nemzeti irodalom kincse”-vé szeretnék volna tenni. 1871-ben ezért javasolták a város vezetőségének, hogy vásárolja meg és hagyja meg eredeti formájában, „külsőjét óvja meg a modern izlés kívánalmaitól”. Intő példaként ott volt előttük Kazinczy érsemlyéni szülőháza, amelyet nem óvtak meg a pusztulástól, s így nem lehetett belőle nemzeti emlékhely.⁶ A lelkesültséghez azonban nem párosult anyagi támogatás. Legalábbis erre következtethetünk abból, hogy továbbra is a régi tulajdonos kezében maradt az épület, s a helyi legenda szerint a költő által festett falképekkel díszített szobát istállóként használta. E legendát Oláh Károly, a Csokonai-kultusz egyik legszorgalmasabb ápolója meg is verselte: „Babérai elhervadhatnak-e / Egy ily költőnek mint Csokonai, / Nem szégyen-e, hogy istálló legyen / Ős háza, édes atyámfiai?! (...) Repül az idő... Limlom-tár ma is / Ó nagy magyar költő, lakó szobád!”⁷ A vers olyan hatásosra sikerült, hogy máig tartja magát a vélekedés, hogy nem legendáról van szó.⁸ Úgy tűnik egyébként, hogy a 60-as években, bizonyára nem függetlenül a szoborállítási buzgalomtól és a kulturális törekvések általánosan megfigyelhető szaporodásától, a korábbiaknál intenzívebbé vált Csokonai kultusza. A Református Kollégiumban 1861 januárjában „Csokonay halálozási napján elragadó fellángolás tört ki a kollégiumi tanulótság kebelében

4 Balogh István: Izsó Miklós és a Csokonai-szobor. *Művészettörténeti Értesítő*, 1953. 1-2., 100.; Vö. F. Csanak Dóra: *Egy debreceni kereskedő Nyugat-Európában. Csanak József úti levelei 1862-ből*. Bp., 1987. 56.

5 Nagy Ildikó: Az emlékműszobrászat kezdetei Budapesten, szobrok és szobrászok. *Budapesti Negyed* 32–33. 2001. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00025/nagy.html>

6 Hamar László szerk.: *Csokonai-emlény*. Debrecen, 1871. 15–16.

7 Oláh Károly: Csokonai Vitéz Mihály. In: Hamar: i.m. 87–96.

8 Szilágyi Ferenc: Csokonai „poétai tempel”-je Debrecenben. A költő elpusztult Darabos utcai falfestményei. In: Uő: „Az Ész világa mellett...” Bp., 1998. 440-447.

is, nagy irodalmi ünnepet tartott a költő emlékére, lobogókkal vonult ki a hatvan-utcai sírkertbe. Egy évre határozattá emelte a tanulók önképző-társulata, hogy ezután, évről-évre, nyilvános tanodai ünnepélyt rendez Csokonay születése napján, s azóta folyvást nem lankadó hévvel üli ez ünnepélyt s Csokonay szellemét minden évben felidézvén dicsőíti”.⁹

Az Emlékkert, a szoborpark és benne a Csokonai-szobor terve Debrecen modernizációs programjának is tekinthető, több értelemben is. Egyrészt elősegíthette volna, hogy a civis polgárság kilépjen bezárkózásából, múltas kultúrájából és családja mellett szánjon időt és energiát a közösség ügyeire is. Másrészt hozzájárulhatott volna annak a belátásához is, hogy a kultúra elősegíti a gazdaság fejlődését. Egy nyilvános, közösségi tér, a nemzeti panteon kialakítása és a modernizációs törekvések része volt tehát a Csokonai-szobor felállítása. Régóta dédelgett elképzelésről volt szó. Már a síremlék emelésével egy időben, 1836-ban a *Honművész* című folyóiratban egy köztéri szobor felállításának óhajáról olvashatunk: „ha a közkívánat teljesülend, nemcsak a távollévő temetői magányban mutandja hideg márvány a tisztelt költő porainak sírját, az őt meleg kebellet keresőnek, hanem a város közepén, a ref. nagytemplom s iskola közötti téren is szívelégülve fogja szemlélhetni minden széplelkű hazafi szeretett költőjének emlékoszlopát”.¹⁰ Egy negyedszázaddal később azonban még mindig azért kellett küzdeni a szoborállítás híveinek, hogy támogatókat találjanak. Pedig joggal remélhették, hogy a tervezett emlékmű valóban képes lesz szélesebb társadalmi rétegek mozgósítására, hiszen tudták, Csokonai kultusza mélyen átjárja Debrecen egész társadalmát. Minden biztonnyal a város polgárai aktivizálása érdekében igyekeztek az ügy alakulásának minden egyes mozzanatáról tájékoztatni a nyilvánosságot. Annál is inkább megalapozott lehetett reményük, hogy sokan támogatják majd a tervüket, mert Izsó Miklós tervezett szobrának modellje a garabonciás költőt ábrázolta, vagyis úgy, ahogyan Csokonai alakja a szélesebb néprétegek körében elterjedt legendákban élt. Bár a szoborbizottság kiírásában ez feltételként nem szerepelt, csak az, hogy a szobor „a költőt első költői lelkesülésében lantjához nyúlva, mintegy átszellemlen”¹¹ jelenítse meg, úgy tűnik, Izsó felfogása különösen tetszhetett a bizottság tagjainak. Csokonai nemzeti költőként való ábrázolása ugyanis önmagában nem lehetett elégséges a számukra. Legalábbis erre következtethetünk abból, hogy az Izsóval folytatott tárgyalásokkal egy időben elutasították br. Vay Miklós tervét, amelynek költsége pedig szinte teljesen azonos volt az Izsó-féle szoboréval és maradéktalanul kielégíthette a nemzeti jelleg kifejezésére vonatkozó igényeket is. A korabeli újságok épp ez utóbbiért dicsérték: „van a szobrászatnak is nemzeti iránya, van a magyar

9 Vö. Györi L. János: A kollégium szerepe a magyar irodalom művelésében. In: Barcza József szerk.: *A Debreceni Református Kollégium története*. Bp., 1988. 657.

10 *Honművész* 1836. január 3. 4–5.

11 Balogh István: *Izsó Miklós* 102.

szobrászat, van, aki a magyar nemzeti jellemet szobrászat által is megörökíteni (...) képes”.¹² Sajnos a rendelkezésre álló adatok alapján nem lehet megmondani, mi volt Vay terve visszautasításának pontos oka, de nem minden alap nélkül feltételezhetjük, hogy Izsó terve azért nyerhette el a bizottság tetszését, mert jobban igazodott a szélesebb közönség Csokonai-képéhez, vagyis sokkal inkább képes lett volna kollektív egységként megszólítani a város polgárságát.

Az sem kizárt azonban, hogy egyszerűen csak jobban megfelelt Csanak József ízlésének, hisz minden bizonnyal övé lehetett a döntő szó. Az Emlékkert Társulat tagjai közül ugyanis egyedül ő volt jártas a művészetekben. A korabeli Debrecenben ugyanis a képzőművészeti érdeklődésnek szinte semmi nyomát sem találjuk. Magasabb képzettségű embert – néhány ügyvéd, kereskedő és főiskolai tanár kivételével – a Csokonai szoborbizottságban is alig találhatunk. Csanak többször járt Nyugat-Európában, ahol szorgalmas látogatója volt a képtáraknak és köztereknek. Útja egyik legnagyobb felfedezését a kertek jelentették.¹³ Az sem lehetetlen, hogy olvasott valamit – esetleg épp Arany János lapjában, a *Koszorúban* – a korabeli művészeti elgondolásokról is, amelyek tekintetében – a Széchenyi-szobor körüli vita szerint – az egyik legfontosabb kérdés az volt, hogy a művésznek életszerűsége vagy eszményítésre kell-e törekednie. Ez annál is inkább valószínű, mert – ahogyan később majd látni fogjuk – Izsó a Csokonai-szobor kismintáját az előbbi, a kész művet pedig az utóbbi felfogás szerint formázta meg. Talán épp Csanak volt, aki a változtatást javasolta. Tekintélye azonban azzal is összefügghetett, hogy a korabeli Debrecen egyik leggazdagabb és legsikeresebb „self-made man” polgára volt. Csanak Dóra szerint a 19. századi magyar társadalom ritka embertípusát képviselte, aki a paraszti sorból szorgalma és önereje révén lett sikeres kereskedővé, európai látóköri, művelt és a közösségekért cselekedni akaró polgárrá.¹⁴ A helybeli gőzmalom igazgatóságáról való lemondása után az őt illető részesedésből Szabó Lajos igazgatótársával együtt 14.000 Ft-nyi alapítványt tettek az emlékkert és a felállítandó szobor javára.

A szoborállítás támogatói főleg az újságírók, a helyi költők és általában az értelmiség köréből kerültek ki. Ők voltak azok, akik cikkek, kiadványok és rendezvények segítségével igyekeztek megnyerni a nagyközönség támogatását. 1861-ban kiadták a *Csokonai Albumot*,¹⁵ 1865-ben pedig táncmulatságokat és a kollégiumi tanulók részvételével műkedvelő előadásokat tartottak. A támogatók fontos körét jelentették még azok a társulati tagok, akik a frissen meggazdagodó új polgárság köréből kerültek ki, s akiket a Debrecenben is a lassan kibontakozó kapitalizmus tett vagyionossá. Ilyenek voltak például Simonffy Sámuel a kaszinó

12 Uo. 101.

13 Csanak: i.m. 28.

14 Uo. 49.

15 Kulini Nagy Benő szerk. *Csokonai-album*. Debrecen, 1861. Uő: Csokonai Vitéz Mihály életrajza. In: *Csokonai szobor-émlék* 1871.

és a gőzmalomtársulat elnöke, Szabó Lajos az István-gőzmalom alelnöke vagy Komlóssy Imre takarékpénztári elnök.

A szobor felállítását megelőzte a híre. A szoborbizottság Gondy Károllyal lefényképeztette a nagymintát, és a fotót elküldték az Akadémiára, melynek nevében Arany János köszönte meg a küldeményt. Értesítette őket, hogy az akadémia tagjai „egy részről örvendetes elismerést fejeztek ki hazai szobrászatunk ily haladása és Izsó Miklós annak egyik jeles képviselője iránt; másfelől és nem kisebb mértékben, magasztalták Debreczen város, az Emlékkert Társulat, a szobor létrehozásának megpendítői és eszközlői nemes buzgalmát, kik ily mű életre segítése által kétszeresen tisztelik meg a művészetet: a múltban és a jelenben”.¹⁶ Arany tehát kimondta, hogy e tett növeli Debreczen kulturális jelentőségét, ami annyit jelentett, hogy a város kiköszörülte a csorbát, ami az Árkádia-pörben és az azt követő évtizedekben a híren esett. Ugyanakkor, amikor kifejezte hódolatát Izsó előtt, aki a nemzeti szobrászat megteremtésére való alkalmasságát és a magyar kultúra iránti elhivatottságát épp e szoborral bizonyította, azt mondta ki, hogy Debreczenben újra otthonra lelt a művészet, hiszen e város adott lehetőséget arra, hogy a szobrászművész megmutassa a magyar nemzet művészetteremtő erejét.

Csokonai ünnepe részben tehát Debreczen (ön)ünneplése is volt. Nem ok nélkül, hisz a város teljesen önerejéből állította fel a szobrot. Néhány korabeli pesti lap a debreceni makacsságot és kivagyiságot (debreceniség?) látta abban, amiért nem tették országos körűvé a gyűjtést és az ünnepet,¹⁷ mások viszont dicsérték a lokálpatriotizmust és a kitartást. Szana Tamás például a *Hazánk s a Külföldben* írt cikkében épp Debreczen e példaadó szerepére helyezte a hangsúlyt. „Debreczen megmutatta azt is, hogy országos adakozás nélkül is tud díszes emléket állítani”.¹⁸ A vidéki nagyvárosok között első helyre állította Debreczent, ahol önerőből emeltek emlékművet a nemzeti költőknek. A szoboravatót követő banketten Toldy Ferenc szintén ezt emelte ki: „Debreczen olyat tett most, melyért tiszteletét érdemli ki az országnak, Debreczen valóban fontos tényezője jövőnknek”.¹⁹

Csokonai kultusza azonban nemcsak ahhoz járult hozzá, hogy a várost újra a magyar művelődés egyik legfontosabb tényezőjének, a jeles emberek megbecsülése egyik fő szorgalmazójának tekintsék, hanem ahhoz is, hogy újra bekerüljön a magyar irodalomba: „Az irodalomtörténet fényes lapra irandja fel Debreczen város e mai napi történetét, s méltán”.²⁰ E sor annak is a bizonyossága, hogy az

16 Balogh István: *Izsó Miklós* 102.

17 –á –r: Csokonai. *Vasárnapi Újság*, 1871. október 15. 1.

18 Szana Tamás: A Csokonai-szobor Debreczenben. *Hazánk s a Külföld*, 1871. október 26. 372.

19 Balogh Ferenc: Csokonai szobrának leleplezési ünnepélye. *Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 1871. október–november. 511.

20 Uo.

irodalmi kultusz ekkora az irodalom rendszerének elismert elemévé vált. Debrecen ugyanis nem egy alkotó vagy egy jeles alkotás révén került vissza a magyar irodalomba, hanem Csokonai kultusza révén. Mindez érthetővé teszi, miért volt a későbbiek során is kiemelt jelentőségű a költő kultuszának ápolása. Fontos megemlíteni azt is, hogy a szoboravató ünnep úgy emelte vissza a várost a régi dicsőségébe, hogy komolyan nem vetette föl Csokonai és a kollégium viszonyának addig lezáratlan kérdését, amelyet újra és újra ki lehetett használni a nagyhirű iskola és a város ellenében. Igaz, a szoboravatón elhangzottak lehetetlenné tették, hogy a hallgatóságban felidéződjön Csokonai és a nagyhirű iskola összeköztetésének története. A szoborállítás és felavatása egyik legfontosabb üzenete ugyanis az volt, hogy a város és a kollégium mennyire megbecsüli a költőt: „Debrecen sokáig nem tudta méltányolni nagy költőjének érdemeit, melyeket még a síron túl sem szüntek meg kisebbiteni a vaskalaposság előítéletei”, most azonban igen.²¹

A Csokonai-ünnep másik lényeges vonása, hogy a szoborállítás nemzeti ügyként jelent meg. Debrecen a szoboremeléssel a nemzetért hozott áldozatot: a város azzal, hogy meghívta az ünnepre a magyar kultúra és a sajtó jeles képviselőit „ismét annak adott kifejezést, hogy a mit az egyes tesz, lendít, áldoz: annak csak terhe, fáradalma az övé, sikere kell, hogy közrehasson s az egész országé legyen”.²² Az ünnepi beszéd és a korabeli tudósítások is nemzeti ünnepnek tekintettek a szoboravatót. Az ünnep szónoka, Imre Sándor kollégiumi tanár is csak a nemzeti költőről emlékezett meg. Beszéde legalább annyira szólt az ünnepségen jelen lévő, a nemzeti irodalomtörténetet megteremtő és a költőt kanonizáló Toldynak, mint Csokonainak, mert lényegében a neves irodalomtörténész Csokonai-kiadása előszavában írottakat ismételte meg. Épp ezért nála is az el nem készült nemzeti eposz került az életmű csúcsára: „Csokonai nem alkotott nagy nemzeti hőskölteményt, nem varázsolta a nemzet elé a múltnak magasztos képét, az ősök és nagy tetteik sorát, melylyel a jelent a múltból oktatta a jövőre előkészítené. Ezt csak tervezte...”²³ Mégis, Csokonai megítélése kizárólag e meg nem valósult munka alapján történt. A szónok szükségét látta annak is, hogy megmagyarázza, miért nincs, ami nincs, miért is nem született meg az Árpádiász. Ennek egyik okát Csokonai korai halálában vélte felfedezni, a másikat pedig, ismételve Toldyt, a nemzetietlen korban, amely „nem értette, mi a költészet, s a legkevésbé, hogy mi a nemzeti költészet”.²⁴ Mint az életrajz szerzője azonban nem állt meg e megállapításnál, hanem Csokonai sorsáért és költészetete beteljesületlenségéért e nemzetietlen kort tette felelőssé. Nem a költő életmódját, nem iskoláját, lakóhelyét és baráti körét, hanem a kort, amely nem értet-

21 Imre Sándor: Csokonai költői hatása. *Vasárnapi Újság*, 1871. október 15. 3.

22 –á –r: i.m. 1.

23 Imre: i.m. 2.

24 Uo. 3.

te meg a nemzeti költészet megteremtésére törekvő költőt. Ezzel Imre számára lehetővé vált, hogy Csokonai sorsa kapcsán felmerülő felelősséget elhárítsa Debrecenről.²⁵

Mindezek után nem meglepő, hogy a résztvevők nem pusztán irodalmi, hanem politikai ünnepként is élték meg az eseményt. A debreceni Csokonai-ünnep az 1859-es Kazinczy ünnephez mérte magát, amikor az elnyomás és a hallgatásra ítéltetés évei után újra önmagát ünnepelhette a nemzet.²⁶ Balogh Ferenc nyíltan ki is mondta, hogy a Csokonai-szobor felállítása – az Emlékkerthez hasonlóan – egy politikai folyamat része, amelyben az irodalom a nemzeti identitás megerősítésének eszközeként funkcionál.²⁷ A szoborállítást és az ünnepséget a résztvevők tehát a nemzeti önállóság és a magyar nemzet egysége kinyilvánításának újabb alkalmaként élték meg. Ebben a kontextusban többletjelentése van annak az életképnek, amelyet az ünnep estéjén mutattak be, s amely Csokonai sírból való föltámadását mesélte el és a költő szobra megkoszorúzásával fejeződött be. A megkoszorúzott költő az értelmezés első szintjén természetesen azt jelképezte, hogy bár Csokonai, mint ember meghalt, de mint költő ma is él, „meghalt”, „de szellemét nem emésztheti meg enyészet”.²⁸ Hiszen maga Csokonai nem pusztán költőként érdemelte ki a szobrot és a felmagasztalást, hanem nemzeti költőként, a csak tervben maradt nemzeti eposz szerzőjeként. Izsó alkotása tehát nem egy szobor volt csupán, hanem nemzeti emlékmű, amely arra hívta föl az előtte elhaladót, hogy a nemzeti múlt emlékeire gondolva ő is buzgó és hűséges hazafivá váljon: „Én nem hiszem, hogy ezek s kivált e néma de igenis sokat mondó szobor előtt könnyel haladhatna át a hazafi, ki nemzetének jövőjére gondol.”²⁹

Az ünnepség legfurcsább mozzanata, hogy egyetlen szó sem esett Csanak Józsefről és hiányzott a szobrász is. Az újságok is épp csak megemlítették Csanak kezdeményező szerepét, aki 1869-ben lemondott elnöki tisztéről, sőt azt tervezte, hogy végleg elhagyja Debrecent. Mindezek pontos okát nem ismerjük. Bizonyára valami sértődés, megbántódás állhat a háttérben. Az azonban biztosan tudható, hogy nem a szobor tervével vagy végső formájával volt gondja. Izsóval ugyanis végig jó és baráti volt a kapcsolata, bizonyosság rá az a Déri Múzeumban őrzött nyulacska, amelyet a szobrász a Csanak családnak ajándékozott. Ugyanakkor azt is lehet tudni, hogy gyanú övezte vagyónát és sikereit. Források

25 Uo.

26 Fábri Anna: „Sohasem volt ily compact egyetértés” – A Kazinczy-ünnep – 1859. In: Kalla Zsuzsa szerk.: *Kegyélet és irodalom*. Bp., 1997.; Margócsy István: Az 1859-es Kazinczy-ünnepély nyelvhasználatához. In: Kalla Zsuzsa szerk.: *Az irodalom ünnepei*. Bp., 2000.

27 Balogh Ferenc: i.m. 509.

28 Hamar: i.m. 1.

29 Imre: i.m. 3.

hiányában azonban még csak sejteni sem lehet, mi volt az oka, hogy nemcsak a társulattól lépett ki, de szinte teljesen visszavonult a közéletől is. Talán a szélmalomharcból lett elege, abból, hogy hiábavaló áldozatnak érezte mindazt, amit tett.³⁰ Mindez nem elképzelhetetlen, mert mindvégig csak egy maroknyi ember ügye volt a szobor felállítása és az ehhez szükséges pénz előteremtése. A „nagy Debrecen épp az a része [ugyanis], amely nagyságát alkotja, alig érdeklődött a szobor körül, s az értelmiségnek csak egy zöme buzgólkodott”.³¹ Nem lehetetlen, hogy Csanak, aki saját vagyonából is jelentős összeget áldozott a szoborra, a tartós érdektelenség láttán jobbnak látta „kertjébe” visszahúzódni. Sajnos az sem deríthető ki pontosan, miért maradt távol Izsó Miklós. Az Emlékkert társulat jegyzőkönyve szerint azért, mert úgy érezte, hogy méltánytalan és hálátlan volt vele szemben a társulat, s ezért visszautasította a meghívást. A korabeli fővárosi újságok is arról írtak, hogy Izsó munkáját nem fizették ki tisztességesen. Az Emlékkert Társulat ugyan visszautasította e vádat,³² a vita azonban mégis árnyékot vetett az ünnepre.

30 Csanak: i.m. 60-61. – Csanak József városáért való áldozatos munkálkodásáról és mecénási tevékenységéről lásd uo. 56–58.

31 Balogh István: Izsó Miklós 100.

32 „Olvastatott Izsó Miklós szobrász levele, amelyben az Emlékkert Társulat meghívását kemény kifejezésekkel visszautasítja, azon állítással, hogy a szoborbizottmány méltánytalan és hálátlan volt iránta. Továbbá olvastatott a Hon és a Fővárosi Lapok ide vonatkozó cikkei, amely szerint Izsó Miklósnak csak 880 ft. adatott, holott neki a munka 1400 ft-nál többbe került. Végül olvastatott a jegyző által ezek ellenében megfogalmazott válasz.” Balogh István: *Izsó Miklós* 104.